

„Miért van annyiféle vallás?”

Mai kérdések – keresztény teológiai válaszok

Szigeti Jenő

Terminológiai kérdés

Mindennapi tapasztalatunk, hogy a vallások száma gyorsan növekedik, miközben a hívő emberek száma csökken.¹ Teológusok véleménye szerint minél több vallás hirdeti magát hangos propagandával, annál messzebb kerül az ember Istentől, aki a hívő ember szerint az emberi lét meghatározója; minél több vallás van, annál kevesebb a hit; ez az értékválság nem csak a vallási szervezetek hanyatlását jelenti, hanem az emberi lét, kultúra, erkölcs belső meggyengülését is. A szekularizáció növekedésével párhuzamos ez a látszólag önellentmondó jelenség. A nem keresztény vallások európai terjedése, új világhódítása is mutatja: baj van a kereszténységünkkel. Valamit elrontottunk. *(Itt és a továbbiakban a többes szám első személy használata, ill. többször a nem csak le-, hanem előíró pozíció a tanulmány szerző — adventista lelkész — belső nézőpontjára és ezzel érintettségére utal. A Szerkesztő)*

A kereszténység eredetileg Krisztus-követést jelentett, ma a vallásfelekezetek egy csoportjának gyűjtőneve, azoké, akik Jézus Krisztusra hivatkoznak, vallásuk alapjának a Bibliát tartják. Ám annak tanításait sokan nem mindenben követik. Értetlenül állnak az előtt, ha a muszlim napjában ötször imádkozik és felháborodik, ha szent könyvét, a Koránt valaki gyalázza. Úgy látszik: a keresztények lassan elfelejtik, hogy a Krisztus Megváltót, Messiást jelent. A magukat keresztényeknek valló emberek igen sokszor csak múlt időben keresztények. Sokszor mondják politikusok, a közélet szereplői is, hogy mi „kulturálisan” vagyunk keresztények, de nem gyakoroljuk vallásunkat.

Nehéz meghatározni a vallást, mert benne egy irracionális valósággal, az istenséggel való kapcsolat realizálódik egy történetileg, filozófiai, szociológiailag fogható valósággal — a hit a vallással. Gustav Mensching szerint:

¹ A 2011. évi CCVI. törvény előtt közel 300 bejegyzett vallásfelekezet volt hazánkban, az összes vallásfelekezet pontos száma ismeretlen. A Wikipédia nem hivatalosan a 27 elismert vallásfelekezet mellett 232 nevet sorolja fel, de a lista nem teljes. A fontosabbak adatai: TÖRÖK Péter: *Magyarországi valláskalauz 2004*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2004. — A vallásosság statisztikai csökkenéséről: MÁTÉ-TÓTH Andás — NAGY Gábor Dániel: „A 2011-es népszámlálás vallási adatairól”, in *Egyház és Társadalom* (online folyóirat), 2013. április 4; elérhető: Egyhazestarsadalom.hu/a-szemhataroninnen/egyeb-irasok/mate-toth-andras-nagy-gabor-daniel-a-2011-es-nepszamlalas-vallasi-adatairol/

A vallás élményszerű találkozás a szenttel és a szenttől meghatározott ember válaszcselekménye.²

Ezt a meghatározást figyelembe véve és más meghatározásokat is kamatoztatva három megfigyelést teszek.

Az „élményszerű találkozást a szenttel” az egyszerűség kedvéért *hit*-nek nevezem, amely egzisztenciális, spirituális valóság. Ezzel foglalkozik a teológia, a hívő ember önreflexív funkciója. A mindennapi szóhasználatban a hitet és a vallást eredeti tartalmától eltérően használják. Pedig a hit nem hiedelem; nem *a* tudás, de nem is a tudás ellentéte. A hit nem ösztön, de nem is ösztöneink ellen való. A hit: bizalom, ami az embernek az egyik legegységesebb, a többi élőlénytől eltérő lehetősége. Nem anyagi valóság, amely megmérhető, de valós jelenléte nélkül a hívő szerint az élet szegényebb, értelmetlenebb lesz. A hit nem csak múló érzés vagy egy olyan szubjektív állapot, amelyet könnyen ki lehet aludni, hanem mind a materiális, mind a spirituális létünket meghatározó valóság. A Biblia szerint: „A hit pedig a remélt dolgokban való bizalom, és a nem látható dolgok létéről való meggyőződés.” (H 11,1)

A mai emberek a hitet legtöbbször az elhívéssel azonosítják, pontosabban olyan elmélet elfogadásával, amelyet bizonyítani nem lehet. Ezért illik szkeptikusan fogadni. A hívő ember szerint azonban az igazi hit nincsen bizonyosság, meggyőződés nélkül. Ugyanakkor a hit még nem tapasztalás, hanem reménység és bizalom, amely tapasztalás által válik meggyőződéssé. Voltaképpen nem más, mint megértett tapasztalat. Nem tud az az ember hinni, aki nem reménykedik. Nem tud az reménykedni, aki soha nem tapasztalja a reménylett dolgok valóságát.

A „szenttől meghatározott ember válaszcselekményét” pedig *vallás*-nak nevezem. Ezt a válaszcselekményt természetesen többféle módon lehet vizsgálni, történeti, szociológiai, filozófiai, néprajzi, lélektani stb. eszközökkel. A vallás valaminek a megvallása. Hit nélkül értelmetlen, de ez a hit több mint elhívés. A Biblia tanítása szerint: „Ahogyan a test halott a lélek nélkül, ugyanúgy a hit is halott cselekedetek nélkül”. (Jc 2,26) A hit tehát valaminek a megvallása szóval és étellel. Viszont a keresztény ember nem egyszerűen egy isteni parancs végrehajtója, hanem valakinek a tanítványa, követője, aki megígérte, hogy velünk marad a világ végezetéig (Mt 28,20). Ezért nem valamiben hisz, hanem „Valakiben”, aki a kezdet és a vég; Ő áll az életünk elején és ő áll meg utoljára porunk felett. Ezért a hit nem hiedelem, hanem gyakorlati Krisztus-követés. Ha ez megszűnik vagy rövidzárlatos lesz, a „vallás” mint felekezet, szervezet halódni kezd: „a hit is, ha cselekedetei nincsenek, halott önmagában” (Jc 2,17). A kereszténység naponkénti megvallása annak, hogy mit jelent a kereszténynek a Krisztus.

Hit nincsen vallás nélkül és vallás nincs hit nélkül. Ha az ember a hitét a tér és az idő egy pontján megvallja, ebből hitvallomás jön létre, melyben egy mulandó (a változó idő és tér), valamint egy örökkévaló (a hit mint spirituális élmény) találkozik. Hit nélkül nincsen élő vallás, de vallás nélkül a hit is halott önmagában. Teológiai

² Gustav MENSCHING: *Die Religion. Erscheinungsformen, Strukturtypen und Lebensgesetze*. Curt E. Schwab, Stuttgart 1959. Roland MÜLLER: „Literatur/bibliography, Religionen 1908–2008”, in *Mueller Science* (honlap), muellerscience.com/SPEZIALITAETEN/Varia/Religion/Lit_Religionen.htm

véleményem szerint nincs üdvözítő vallási szervezet, de a hit, mivel Istennel való közösségen alapszik, közösséget teremt az emberek közt is. Az általános keresztény tanítás szerint a hitet nem születésekor kapja az ember, hanem az újjászületés nyomán ébred fel a szívében. Ezért Jézusnak nincsenek „unokái” meg „dédunokái”, csak gyermekei vannak. Csak úgy él a hit, ha a hívő szóval és cselekedettel naponta kész megvallani azt, amit hisz. A hitet nem birtokolhatja egy vallási szuperhatalom, csak az egyén bízhat Istenben, pontosabban egyénileg kell fölfedeznie, hogy Isten bízika benne és mindent elkövet azért, hogy az ember bizodalma, hite találkozzék az Ő hitével az emberben. Erről a találkozásról vall a vallás.

Az élő Egyház hármias igénye és hármias kísértése

A változás az élet alaptulajdonsága. Ami nem alkalmazkodik a környezethez, az megsemmisül, átlép felette az élet. Ami él, az születik, megújul vagy meghal. Ha a keresztények komolyan veszik azt a közös keresztény hitüket, hogy az Egyház a Krisztus teste, akkor élő organizmusként (nem pedig halott organizációként!) kell vizsgálniuk. Ha a vallás él, változik. Benne van egy állandó „elem”: Isten, akiben a hívő hisz, bízika. Ez a hit a változó világ körülményei között újra és újra megszületik, de a folyton változó világban másként és másként kell megvallani a hitet. Múd van hinni úgy, mint Ábrahám hitt, de a hívő ember a változó világ változó körülményei közt másként vallja meg a hitét.

Minden élő közösségnek három szükséglete van. Az első a nyitottság. A vallásra vonatkozóan ez azt jelenti, hogy a hit ne válasszon el, hanem megoldást adjon az élet kihívásai között. Ne tagadja az Egyház mint a hívők közössége a többi valós értéket, hanem integrálja. Ám ha az Egyház túlzásba viszi ezt a befogadást, akkor identitását veszíti el, elvilágiasodik, vagyis Jézus példájával: megízetlenült sóvá válik, és nem tud hatni. Elveszíti küldetését, társadalomformáló szerepét.

A második igény, amely egy közösség életbenmaradásához szükséges, a szervezethez. Az ember individuálisan nem értelmezhető. Emberségünket különböző közösségi formákban éljük meg. Vallásunkat is így éljük. Az Egyházban, a közel közös hitet valló emberek közösségében is jó rendnek kell lennie ahhoz, hogy működőképes legyen és elősegítse a hit megélését. Mindenkinek tudnia kell a dolgát. Ha a szervezet öncélú lesz és az Egyház elbürokratizálódik, az életjelenségeit veszíti el a közösség. A tagjai nem szolgálnak, hanem elvárják a hivatalosaktól a szolgáltatást. Ez a „tribünvallásosság”. A tagok a lelátón ülnek, nem ők rúgják a labdát, csak drukkolnak. Hol tapsolnak, hol fújolnak, de a játékban, amiért a csapathoz tartozónak hiszik magukat, nem vesznek részt.

A harmadik szükséglet az összetartozandóság tudata. Az Egyház aktívan munkálkodó kisközösségekből él. Ha a kisközösségek elhalnak és tömeggé lesz a közösség, elveszíti életét. Ha viszont a kisközösségek kirekesztőek, öncélúak lesznek, elszektásodik az Egyház, az együttműködés, a közös munka helyett az elhatárolódásra, a

másság hangsúlyozására törekszik, feledve azt, hogy minden ember a többiért más. Az Egyház viszont különbözőféleképpen gondolkodó emberekből áll. Ezért minden élő közösségben vannak nyitottságpártiak, szervezetpártiak és kisközösség-pártiak. Teológiai látásom szerint a három irányultság harmóniájára kell törekedni. Mindhárom szükséges az egészséges élethez, de ha az Egyház alapvető identitását, létének célját, hasznát elveszíti, a három alapvető szükséglet szembekerül egymással. Úgy akar nyitott lenni, hogy az organizációs rendet feladja, úgy akar organizált lenni, hogy szembekerül kisközösségeivel és az Egyházon kívüli világgal, és úgy akar kisközösség lenni, hogy a világot és az organizációs rendet tagadja. Így viszont a belső harcoktól előbb-utóbb elvész az Egyház, értelmetlen lesz léte a társadalomban.

Milyen törvényszerűség szerint változnak a vallások?

Egy-egy egyház (felekezet), gyülekezet zárt, homogén közösség, amelybe betör a változó világ, amely kérdéseket tesz fel és az életproblémákra válaszokat vár. Ezt a szüntelenül újratermelő folyamatot vallásfenomenológiailag modellezni lehet. Erre már több ízben kísérletet tettem.³ Most csak néhány, megfontolásra való vallásfenomenológiai megjegyzést szeretnék tenni.

A reformáció — általánosságban — nem hitújítás, hanem az Egyház létének újragondolása az alapok felől. Példázza ezt a kereszténység egész története. A kereszténység úgy született meg a zsidóságból, hogy a Messiásra utaló prófétai ígét az apostolok Krisztus megváltói művének a fényében újragondolták. A XVI. századi reformáció — Erasmus tanácsát követve (*ad fontes*) — visszanyúl az Íráshoz, és annak a mérlegére teszi a kereszténységet. „Az Egyház a gyermeke az ígének, nem pedig annak anyja. Az Egyház születik az ígéből. Ahol tehát az ige veszendőbe megy, ott nincsen többé Egyház”⁴ — tanította Luther. Ez egyben válasz is volt a kor kihívásaira. Az őskereszténység esetében azt kellett eldönteniük a tanítványoknak, hogy a globalizálódó római világban készek-e az evangéliumot világtávlatokban hirdetni vagy bezárkóznak és a zsidóság egyik szektájaként gondolják el további életüket. A reformáció idején pedig az volt a kihívás, hogy a humanizmus világlátására felelve hogyan lehet hűségeseknek maradni a kereszténység bibliai alapjaihoz. Korszerű-e és Biblia-szerű-e a keresztény hit? Ez az alapkérdés motiválta a reformátorokat. Ennek nyomán alakult ki egy, ennek a reformációs felismerésnek megfelelő, dogmatikai, tanítási, dogmatikai rendszer, egy ennek megfelelő spiritualitás és végül egy, a reformációs felismerést követni képes organizációs rend.

³ „A közös keresztény tradíció szektás elszíneződései”, in SZIGETI Jenő: *És emlékezzél meg az útról. Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történetéből*. Szabadegyházak Tanácsa, Budapest 1981. „A szektákról — másképpen”, in FEKETE Péter: *Az egyház és a szekta*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1993. 167–176.

⁴ Luther WA 42.334. Vö. NAGY Gyula: *Az egyház mai tanítása — Evangélikus dogmatika I.* A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest 2000. 77.

Ami él, az változik, megújul, előregszik, születik, meghal. Ha a XVI. századi reformációt nem egy egyszeri történeti eseményként akarjuk megérteni, akkor az élet alapvető jelenségei felől kell megértenünk működési mechanizmusát. A kor kihívása kétféle reakciót indít el az Egyház közösségében. A konzervatívok a problémák megoldását a régi megoldások szigorú, fundamentalista alkalmazásában látják. A megoldást kereső újítani akarók az így felismert spirituális (lelki) és tartalmi (intellektuális) kérdésekre keresik a választ, és ráébrednek, hogy újjászerveződésre, a struktúra reformációjára is szükség van. Meglátásom szerint ha egy felekezet a konzervatívok útját választja, akkor előregedik és a mai ember kérdésére nem talál mai választ. Pusztán hagyományörzéssel foglalkozik. Múzeum lesz az élő közösségből. Újjászerveződésre van szüksége.

A reformáció intellektuális válasz volt a kor kihívására. Luther döntése: a teológia előbbre való a filozófiánál. Már 1515–16-ban, a Római levél magyarázata közben arra hívta fel a figyelmet, hogy a skolasztikus filozófiával vigyázni kell:

Azt hiszem adósa vagyok ezzel az Úrnak, és neki engedelmeskedem, amikor a filozófia ellen beszélek és a Szentírást veszem védelmembe. Mert olyasvalaki, akit nem saját tapasztalatai ébresztettek rá erre, nem merné megtenni, vagy ha igen, nem volna hitele. Én azonban sok éve tépelődöm ezen, és nagy tapasztalat és számos beszélgetés után jutottam arra, hogy hiábavaló és ártalmas dolog filozófiát tanulni... Ahogyan az ember a rossz tulajdonságokat megtanulja, ártalmatlanná tenni, a tévedéseket pedig belátja, hogy túlléphessen rajtuk, és megszabadulhasson tőlük, úgy kell ezeket is elvetnünk, vagy legfeljebb csak azért megtanulnunk, hogy tudjunk azoknak a nyelvén beszélni, akikkel szót kell értenünk. Mert másféle stúdiumok ideje jött most el, és Jézus Krisztusra, a Megfeszítettre kell figyelnünk.⁵

Erre az alapvető döntésre épül fel a jellegzetes lutheri igeteológia, melynek középpontja a hit általi megigazulás. Ez az az alapvető hitbeli felismerés, amelyre a protestáns rendszeres teológia felépül.

A reformáció, teológiai véleményem szerint, új spiritualitást is hozott, amely erre a hitbeli felismerésre épült. A hit és a cselekedetek viszonyát másként látta, mint a középkori egyház. Luther szerint először az embernek kell megigazulnia, hogy azután igaz módon cselekedhessék, vagy ahogyan Luther ismételteti fáradhatatlanul: a fán terem a gyümölcs és nem a gyümölcsön a fa, mint ahogyan a skolasztikusok sokszor elgondolták. A lutheri új spiritualitás alapja:

A hit abban tér el a szeretettől, hogy a hit a személyre, a szeretet pedig a cselekedetre vonatkozik. A hit eltapossa a bűnt, kedvessé teszi és megigazítja az embert. Miután pedig az ember kedves és igaz lett, a Szentlélek megajándékozza őt szeretettel, hogy szívesen cselekedje a jót.⁶

Ezt röviden, tömören így fogalmazta meg: „A hit tehát a cselekvő, s a szeretet a cselekedet.”⁷

⁵ WA. 56.371. 17–27 (1515/16). Luther és a filozófia viszonyáról: Gerhard EBELING: *Luther — Bevezetés a reformátor gondolkodásába. [Luther: Einführung in sein Denken]* Ford. Szita Szilvia. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest, 1997. 56–68.

⁶ WA. 17,2: 97,7–11 (1525).

A reformáció új intellektuális felismerései és az új spiritualitás új organizációs rendet alakítottak ki, a lutheri reformáció dinamikus egyházfogalmát. Az Egyház ott van, ahol az ige megszólal. Ezt az *Ágostai hitvallás apológiája* így foglalja össze:

Az Egyház azonban nem pusztán külső dolgokban és szertartásokban megnyilvánuló közösség, mint egyéb emberi közösségek, hanem elsősorban a hitnek és a Szentléleknek szívbeli közössége: ennek azonban vannak külső ismertető jegyei is, nevezetesen az evangéliumnak tiszta tanítása és a szentségeknél Krisztus evangéliumával megegyező kiszolgáltatása.⁸

Erre a dinamikus egyházfogalomra épül a reformáció egyházainak a középkori centrális szervezettől gyökeresen eltérő organizációja.

Ha az Egyház kész lelkiületében és tartalmában újra gondolni az életét, akkor reformáció következik be, amiben új időszerű igazságot, üzenetet ismernek fel az emberek. Ez a reformáció nem hoz létre szakadást, de mindenképpen újjászerveződést eredményez. Véleményem szerint példa erre a második vatikáni zsinat, amely reformzsinatnak vagy akár a római egyház egyik reformációjának is tekinthető. Ha a kor kihívására új, pozitív válaszok születnek, akkor jár a keresztény a szüntelen reformáció útján („Ecclesia semper reformanda est”).

Franz König bíboros a „Zsinat mérlege” című kis írásában, amelyet két évvel a zsinat után írt,⁹ a II. vatikáni zsinat egyik legjelentősebb eredményének azt tartotta, hogy a római egyház kitört a háromszoros elszigeteltségből. Ez a néptől, a többi kereszténytől és a világtól való elszigeteltség volt. A reformáció mindig kettős nyitottságot jelent. Nyitottságot a kor kihívásaira, mivel a kereszténység kulcskérdése, hogy a mai embernek mai lelki kenyeret ad-e vagy sem, a mai kérdésekre ad-e választ, vagy megpróbálja Krisztus élő testét múzeumi tárgyá tenni. Másrészt nyitottnak kell lennie keresztényiségének alapja, a Szentírás felé is, amelynek mércéje alatt derül ki, hogy Krisztushoz tartozik-e még vagy sem. VI. Pál pápa a zsinati atyákhoz intézett beszédében ezt mondta 1965. december 7-én:

A második vatikáni zsinat legmélyebb vallási jelentőségében nem más, mint hatalmas és szeretetteljes meghívás az emberiséghez, hogy testvéries, egyetértő szeretetben újra megtaláljuk az Istenhez vezető utat. Mert ha tőle elfordulunk, elesünk, ha hozzá megtérünk, feltámadunk..., ha benne lakunk, élünk.¹⁰

Ha az újjászerveződést megakadályozzák a konzervatívok, az elüldözött újat akarókból új közösségek szülehetnek. Szakadások következnek be az Egyházban. Tévutak az Egyház belső válságának idején: a fundamentalizmus, amikor a magam által felismert igazságot a másik ellenében fogalmazom meg. A konzervativizmus: amikor a múlt vélt vagy valós értékeit szembeállítom a jelennel. A formalista identitásőrzés:

⁷ WA. 17,2, 98.5 (1525). Részletesebb kifejtése: EBELING (5. jz.) 121–133.

⁸ *Konkordia könyv. Az evangélikus egyház hitvallási iratai I.* Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest 1957. 163.

⁹ Franz KÖNIG: *A zsinat mérlege. [Bilanz des Konzils]* (Ford. T. J.) Opus Mystici Corporis, Bécs. 1968.

¹⁰ Idézi KÖNIG (9. jz.) 43.

ha a múlt hagyományai már nem élnek, csak a formáit akarom minden erővel éltetni. Az Egyház nem szárny lesz, hanem bilincs. Öncélúvá lesz az élete.

A fundamentalizmus pótmegoldás, ami lényegében a hit belső fejlődésének tagadása. A fundamentumra nem építkezni akar, hanem műemlékként őrizni akarja a régen értelmes, ma már használhatatlanul régi hitbeli állapotokat: „csak akkor vagyok keresztény, ha mindent úgy teszek, mint a csodás régi szép időkben”. A szabadság — veszély. Élni kell vele, de vissza is lehet élni vele. A visszaélések látszólag a fundamentalistákat igazolják. Ennek a kegyességi irányzatnak — szándékosan csak a keresztény fundamentalizmusról beszélek — a következő jellemzői vannak:

(1) A hitből a Biblia betűivel bizonyítható ideológia lesz, melyben az alapelv fontosabb lesz a realitásnál. A hit többé már nem az Istennel átélt kapcsolat, hanem hitelv, megfogalmazott előírás, amely a Bibliával bizonyított és megkérdőjelezhetetlen.

(2) A fundamentalizmusnak szüksége van egy állandó ellenségképre. A másféleképpen gondolkodó halálos veszedelmet jelent, akit, ha nem lehet meghódolásra készíteni, meg kell semmisíteni. (Legalábbis szellemileg.)

(3) A hitbeli megkülönböztető jegyek hangsúlyozása miatt a fundamentalista nem látja, hogy az igazság rész szerint való, a különbség nem rang, hanem a szolgálat lehetőségé a másik ember számára.

(4) A fundamentalista legfőbb feladatának az igazság őrzését tartja emberi eszközökkel. Nem az igazság őrzi őt, hanem ő őrzi az igazságot. Ha a régít változatlanul hagyja és minden másféle eszmét ördöginek, a sátán csalásának tart, akkor hűség a küldetéséhez. Ez a fundamentalista hamis küldetéstudata.

(5) A tradicionális tévedésekhez való ragaszkodás. Ha valamit egyszer az atyák igaznak gondoltak, ahhoz a valóság ellenére is ragaszkodni kell, mert minden változás hitelenség. Nem gondolkodni és keresni kell, hanem a régi előírások szerint reprodukálni az atyák hitét.

(6) Csak igaz és hamis van, minden eltérő látásmód gonosz. A fundamentalizmus mindenféle pluralizmust ördöginek, üldözendőnek és veszélyesnek tart. A keresztény nem tanulhat senkitől; a másik ember jó tulajdonsága csak az ördög megtévesztése.

(7) A tradicionalista nem a mai világban akarja megkeresni Istent, hanem a mai világot akarja visszairányítani abba az időbe, amikor ő megtalálta Istent. Ennek érdekében nem haladni akar, hanem fékezni.¹¹

A fundamentalizmus agressziójának gyökere a félelem. Tanulságos, amit ezzel kapcsolatban Henseler a potenciális fundamentalistákról ír:

Akik nem azért hisznek, mert egy felismert igazsággal kapcsolatban meggyőződésre jutottak, hanem azért, mert hinni akarnak, sőt hinniük kell, hiszen minden kétkedést fenyegetésként élnék át.

Ez a fenyegetés lehet az üdvösség elvesztésének félelme, Jézus visszajövetelének, az utolsó ítélet közelségének félelme, az Egyház vagy egyes részeinek csódhelyzete stb.

¹¹ Ezekről bővebben: Werner HUTH: *Flucht in die Gewissheit. Fundamentalismus und Moderne*. Claudius-Verlag, München 1995. 35. kk.

Majd így folytatja Henseler:

„A potenciális fundamentalisták titkos kételkedők, akik bőszen harcolnak a kételkedés ellen, hogy így mentsék hitbizonyosságukat.”¹²

Hogyan születnek az új vallásfelekezetek?

Ami él, az meg is halhat. Az egyház halála: életjelenségeinek megszűnése. Az élni, hinni akaró emberek egy ilyen közösségből szükségszerűen menekülnek. — Az új egyházak mindig a régiekből születnek. Ezért az újak megértéséhez hozzátartozik a régi egyház hibájának, betegségeinek, haldoklásának a feltárása is. Tanulni kell sorsukból. Még ma is van, aki hajlamos azt gondolni, hogy az új vallási mozgalmak néhány okvetetlenkedő ember lázadásából alakulnak ki. Az igazi ok, amely ezeket az új felekezeteket útnak indítja: a régi egyház betegsége, eltérése az ősi alapoktól.

Természetesen téveszmék nyomán is létrejöhetnek új vallási mozgalmak. Lehet, hogy egy tehetséges, önmagát karizmatikus ajándékokkal felruházottnak valló ember okvetetlensége indít el egy új vallási mozgalmat. Az ilyen mozgalom — lényegében — egygenerációs. A megbotránkozottak nemzedéke hamarosan kihal, és a különállás oka elenyésczik. Az ilyen vallásos mozgalmakból hiányzik az a felismerés, hogy mi a gyógyszere a mai ember hitbeli válságának. A sérelmek hangoztatásával nem lehet az ember problémáira választ adni. Ezek a vallási mozgalmak hamar elhalnak. Kárt okoznak, mert nyomukban lelkileg halódó, kiábrándult emberek maradnak. De ebben az esetben is az a feladata az egyháznak, hogy megvizsgálja: hol van a hiba? Miért nem tudja érvényesen megfogalmazni az adott kor emberének problémáira Isten ígéjének válaszát? Miért is török meg köztünk a szeretet?

Az emberek elhagyják a süllyedő hajót. Nem hitet váltanak, hanem azt kezdik hinni, amit vallanak. Ha nem Krisztusra és a Bibliára alapoznak, könnyen meg lehet csalni őket. Keresik azt a helyet, ahol szabadon megvallhatják, amit hisznek, ahol módjuk és lehetőségük nyílik a szolgálatra. De ez csak akkor vezet eredményre, ha mindez a Szentírás mércéje alapján történik. Csak ez leplezi le azt a gyakran előbukkanó manipulációs szándékot, ami az anyagi, társadalmi érdeket a vallások színes papírjába csomagolja. De az is a kereszténység elgyengülésének válságjele, hogy gomba módra szaporodnak az ilyen álvallások, amelyek mögött nincs semmiféle reformfelismerés, csak az üres tiltakozás vagy a sanda haszonszerzés az indító ok.

Ha egy egyház haldokolni kezd, megjelennek körülötte ezek az útkereső, vagy csak a tiltakozást kihasználó, haszonleső mozgalmak. A megkopott hittel megnő a vallási zűrzavar. Ezeknek a mozgalmaknak jót tesz az üldözés, az adminisztratív elnyomás, hiszen mártírkoszorút fon még az egyébként dicstelen és értelmetlen vallásfelekezetek homokára is. Azt gondolhatják az emberek, hogy az igazságért szenved-

¹² H. HENSELER: *Gedanken zum Fundamentalismus*, in M. BASSLER (hrsg.): *Psychoanalyse und Religion*. Kohlhammer-Verlag, Stuttgart 2000. 20.

nek, pedig csak egy adminisztratíván gondolkodó értelmetlenség áldozatai – vagy talán haszonélvezői. Ezért egyházszerkezeti, politikai vagy hatalmi eszközökkel nem lehet ezeket a mozgalmakat elfojtani, megszüntetni. Jó, ha tanulunk tőlük, és a Biblia alapján felismert eredményeiket beépítjük az egyház életébe. Ez a különös tanulási folyamat a reformáció, azaz a visszakanyarodás a régi alapokhoz úgy, hogy a mai élet égető problémáira megkeressük Isten ígéréből a mai feleletet.

Ha ez a tanulási folyamat ellehetetlenül egy közösségben, beáll a haldoklás. A tegnapi hit, a tegnapi győzelem nem elég. Ha az egyház csak a hagyományaiból akar élni, és elveszíti azt a képességét, hogy só és világító szövétnek legyen, holt szervezetté válik. Meghal. Véleményem szerint a mai kereszténység igazi baja az, hogy sok ilyen halódó, látszattervekenységet folytató „egyház” van, amely már nem anya — mert nem szül új fiakat, nem szent, mert nem kötelezi el magát egyedül Jézus Krisztusnak, és nem egyház, mert nem a Fej irányítása alatt élő test.

Tartós, több nemzedéken át tartó új vallásfelekezet csak akkor születik, ha azok, akik bátran szembenéznek a világ kihívásával, az adott kor emberének kérdésére választ tudnak adni. A reformatív felismerés, az élet kérdéseinek biztos és gyakorlati megoldása az egyház belső reformjának vagy — a konzervativizmus győzelme esetén — az új közösség létrejöttének az alapja. Egyéni sérelmekből nem születnek tartós új egyházak. Tartós új felekezet nem a szervezet megváltoztatásával, újjáformálásával indul, hanem „az üzenet” felismerésével, amely a válságba került egyházi életben — megoldás. Az így született vallásközösség gyorsan terjed, mert ismeri a legfontosabb választ az adott kor emberének kérdésére.

Hogyan igazodhatunk el a vallások világában?

Az egygenerációs, anyagi célzatú álvallásokat leszámítva, amelyek nagyrészt a társadalom működési mechanizmusainak hibájából élnek, a mai magyarországi vallásfelekezeteket —hogy nálunk maradjunk— öt szociológiai modellbe lehet rendezni. Ezek numerikusan vagy működési formáikban nem mérhetők össze, ezért hitéletük gyakorlásában, illetve társadalmi jelenlétükben is különbözőek.

(1) Az ún. történeti egyházak, melyeket az ember nem maga választ, hanem beléjük születik. A rendszerváltozás után ezeknek az egyházaknak a hivatalosai úgy gondolták, hogy a gyermekek megkereszteléséért, bérálásáért/konfirmálásáért, a hitoktatás minél általánosabb bevezetéséért kell küzdeniük. Arra kell rávenniük a politikát, hogy a népegyházi struktúra helyreállítását támogassa. Akik a hitvalló egyház koncepciója mellett érveltek, háttérbe szorultak.

(2) Az ún. történeti szabadegyházak, melyek ötven-száz évet meghaladóan működtek hazánkban, és jelentős bázisokkal, felekezetközi kapcsolatokkal rendelkeztek. Ezeknek az egyházaknak csak „megtért”, felnőtt korban megkeresztelt tagjai vannak, ezért önmaguk fenntartása érdekében a gyermekek közt végzett jelentős munkára, misszióra szorulnak. Gyakorolják a gyülekezeti fegyelmet: a hitet vesztett

tagokat a gyülekezetekből kirekesztik; ezért a tényleges tagjaiknál nagyobb létszám-ban vallják az állampolgárok magukat ezekhez az egyházakhoz tartozónak. A rendszer-változás után az ifjúsággal való foglalkozás, az evangelizáció újjászervezése és a lelki-gondozás megerősítése lett a fő céljuk.

(3) A harmadik csoport a mozgalmi jellegű vallási közösségeké, melyek parttalanok. Nincs jegyzett gyülekezeti tagságuk, hanem egy kegyességi forma vagy egy népszerű evangélista körül összegyűlt közösségben élnek. Ezek nagyrészt karizmatikus jellegű kegyességet élnek, de lehetnek egy-egy vallásfelekezettől elhatárolódott, önálló szervezetet létrehozó, az anyaegyháznál liberálisabb vagy konzervatívabb csoportok. Nagyrészt azért válnak ki az anyagyülekezeteikből, mert nem tudják érvényre juttatni a maguk kegyességi, hitbeli, egyházszerkezeti elképzeléseiket és mozgolódásukat a korábbi gyülekezet nem tudta tolerálni. Az ilyen mozgalmi jellegű gyülekezetek a törvény hatására gyorsan „önálló” egyházzá szerveződhetnek.

(4) A negyedik csoport a szinkretista, az alapvető keresztény tanítások mellett más teológiai és filozófiai eszméket valló közösségeké, amelyek nagyrészt klubszerűen szerveződnek. Ezeket egy-egy tanító vagy „guru” körül kialakuló tanítási rendszer jellemzi, melyhez tagjaiktól szigorú hűséget követelnek. Ez sokszor a tagok életmódját is meghatározza. Erős elhivatástudat jellemzi életüket. Rendszerint minden társadalmi, vallásközi és felekezetközi kapcsolatokat elhárítanak. Mivel közösségeik zártak, keveset tud róluk a közvélemény, ezért deviánsnyűsűek. Viszont éppen titokzatosságukkal, ismeretlenségükkel vonzzák a keresőket.

(5) Az ötödik vallási csoport a nem keresztény vallások európai missziói. Közülük a magyarországi muszlimok, a különböző buddhista irányzatok képviselői és a hindu vallás egyik európaizált formája, a Krisna-tudatú hívők a legismertebbek. Az ősmagyar vallás feltámasztására is történtek és történnek kísérletek. Ezeket vallásfenomenológiai szempontból hiba „egyházaknak” nevezni, hiszen e felekezetek másféle rendszerben élik meg közösségi életüket, s így társadalmi beágyazódásuk, életmódjuk is más. A formális kereszténységből kiábrándult emberek szívesen követik ezeket a vallásformákat.

A Berger szerinti szabad vallásos piac korlátozásmentes működését egyre nagyobb aggodalommal figyelték (figyelik) a történeti egyházaknak azok a hivatalosai, akik a régi állam-egyház viszony restaurálásáért munkálkodtak. Véleményük szerint, ha az állam a lassan működő régi és az újonnan alakuló, dinamikusan működő egyházakkal egyenlő kapcsolatokat tart fenn, akkor az úgynevezett történeti egyházakat hátrány éri. Ezért — már a XIX. században is használt taktikával — az államhatalom erejét akarták felhasználni az újabb vallásfelekezetek háttérbe szorítására. A legdinamikusabban fejlődő új vallási mozgalmakat „destruktív szektaként” először az állam anyagi támogatási rendszeréből akarták kiszorítani, majd pedig törvényi rendszabályozással a vallások sorából törölni. Érdemes lesz ezeknek a politikai csatározásoknak az érvrendszerét behatóan tanulmányozni.

„Európa a kereszténység zsákutcája” (Peter Berger)?!

Az európai kereszténység mai problémáit így lehet összefoglalni: Megtört a keresztény felekezetek évezredes monopolhelyzete. Jelen van Európában egy harcos, a felvilágosodás szellemét hangoztató antiklerikalizmus, amely a kereszténységben látja minden baj okát. Sokan a régi felekezetek helyett, amelyekbe beleszülettek az emberek, egyre inkább azokat részesítik előnyben, amelyek mellett vagy ellen szabadon lehet dönteni. Megjelentek az álvallások és vallásos színbe öltöző ideológiák (fasizmus, nacionalizmus, kommunizmus, stb.) A hagyományos egyházakkal szemben új egyházmodellek jöttek létre, melyekben a belmissziói munkaágak uralkodnak, felerősödött a szociális tevékenység és a kultúraórzés. A mai ember életérzése megváltozott. A régi fajta vallásosság egyre inkább háttérbe szorul. Az eddig axiómáknak tekintett dolgok tekintélye megkérdőjeleződött, egyfajta relativizmus, viszonylagosság uralkodott el az Egyházban és az Egyházon kívül is („igaza van, de mihez képest”). Ennek a vallásosságnak jellemzője a bizalmatlanság és bizonytalanság. Egy spanyol író szerint: „A posztmodernizmus fő témái az ego (önmagunk) vallásos tisztelete; a bizonyosság teljes hiánya; a siker imádása; a közönyösség dicsőítése és az élvezet alapdogmája.”¹³ A kereszténységnek egy élménycentrikus világban kell Krisztus követésére hívnia az embereket.

¹³ José VIDAL-BENEYTO, „Spain on the Verge of a Nervous Breakdown”, in *Le Monde diplomatique*, 2000. április 12. – idézi PÁSZTOR János: *Misszió a XXI. században*. Somhegyi Kiadó és Nyomda Kft. és a szerző kiadása, Velence — Budapest 2000. 240.